

Опера: тэорыя і практыка жанру

Опера – самы складаны жанр тэатральнага мастацтва. Як сцэнічнае відовішча опера фарміравалася доўгія стагоддзі, узбагачалася фармальнымі, структурнымі, драматургічнымі, моўнымі, змястоўнымі якасцямі, якія і ў наш час маюць высокі патэнцыял бясконцага развіцця. У гэтай бясконцай развіцця і спасціжэння оперы яе загадкаваць і рэальнасць, шырыня спектра магчымасцей пастановак і інтэрпрэтацый.

«Энігма оперы» – так называецца адно з самых апошніх мастацтвазнаўчых даследаванняў, якое выйшла ў Мінску ў 2002 г. Яго аўтар – вядомы оперны рэжысёр і вопытны педагог у галіне музычна-тэатральнага мастацтва – Маргарыта Мікалаеўна Ізворска-Елізар’ева.

У сваёй спробе раскрыць загадкаваць (энігму) оперы аўтар абавязваецца на шэраг тэорый, якія падмацоўваюцца вялікім асабістым эксперыментальным вопытам даследчыка-практыка.

Асновай сістэмы каардынат даследавання з’яўляюцца два пачаткі – думка і сэнс. «Усім камандуе думка, якая вызначае сэнс», – гэты аўтарскі выраз на с. 111 мог бы стаць эпиграфам да кнігі М.Ізворскай-Елізар’евай «Энігма оперы. Бясконцы працэс спасціжэння».

Аўтар імкнецца раскрыць сэнс тэкстава, сэнс інтэрпрэтацый, сэнс лінгвістычны, сэнс выхавання акцёра-вакаліста, сэнс мастацкай прасторы. М.Ізворска-Елізар’ева звяртаецца да метадалагічнага сэнсу нейрапсіхалогіі, культуралогіі. Аўтар імкнецца засвоіць і асэнсаваць комплекс навук, якія ўплываюць на рэалізацыю музычнага спектакля і спрыяюць вырашэнню задач пастаноўшчыкаў (рэжысёра, акцёра-вакаліста, дырыжора, мастака і інш.).

Шырыня ахопу навуковага матэрыялу сведчыць пра шырыню ведаў аўтара і яго здольнасць разважаць, мысліць асацыятыўна, інтуітыўна. Рэжысёр-пастаноўшчык структуруе свой вопыт рэжысёра-практыка.

Кіруючыся комплексна-функцыянальным метадам вывучэння музычна-тэатральнага спектакля як цэлага, аўтар у сваім аналізе грунтуецца на двух метадах – «матрошковасці» і «актаўным». Гэтыя тэрміны яна сфармулявала па аналогіі з тэорыяй І.Гердэра, для якога свет ёсць непарыўнае цэлае – «сусветная душа», якая, нібыта «матрошка», убірае ў сябе матэрыю, зямлю, расліны, жывёл, людзей (с. 39).

Актаўны прынцып таксама ўводзіцца аўтарам і разумеецца як метада, з дапамогай

якога можна аналізаваць цыклічныя працэсы любога тыпу (актава – васьміступенны гукарад – трактуюцца як пэўны цыкл; с. 37).

Менавіта навуковы метада «матрошковасці» праецыруе і выяўляе практычную задачу рэжысёра, якая, на думку даследчыцы М.Ізворскай-Елізар’евай, складаецца «з касмізацыі мастацкай з’явы», вырашаецца праз «структураванне адзінкавага як цэласнай часткі цэлага» (с. 38). Як прыклад прыводзіцца аналіз «Чарадзейнай флейты» Моцарта – спектакля, які быў пастаўлены рэжысёрам М.Ізворскай-Елізар’евай у Дзяржаўным акадэмічным тэатры оперы і балета Беларусі.

Тэарэтык-навуковец і практык-рэжысёр М.Ізворска-Елізар’ева на працягу ўсяго рэцэнзаванага даследавання імкнецца выявіць дыяхронна-сінхронныя сувязі тэорыі і практыкі. Творчы працэс пастаноўкі спектакля яна асэнсоўвае праз разуменне і канструяванне (тэорыя), творчасць і майстэрства (практыка).

У кнізе дэкларуюцца беражлівыя адносіны да твора мастацтва. Аўтар піша: «На наш погляд, трэба памятаць, што твор мастацтва ёсць ужо створаны артэфакт са сваёй спецыфічнай формай, і для яго аднаўлення патрабуецца захоўваць заканамернасці і прынцыпы яго структуравання. У процілеглым выпадку мы сутыкнемся з сумным вынікам «сваявольства» сааўтара, які разбурыў аўтарскую думку, а з руін склеіў мудрагелісты вобраз. Аднак падобны вынік іншым разам зачароўвае дысгармоніяй жудаснасці або – займальнасцю. Сцвярдзенне ў свядомасці падобнага тыпу выключэння як нормы – небяспечная тэндэнцыя» (с. 59).

Да захавання сэнсу аўтарскага тэксту, раскрыцця вобраза М.Ізворска-Елізар’ева заклікае ў раздзеле «Праходжанне акцёрам праз сцэнічную прастору». Выступаючы ў даным выпадку як рэжысёр-педагог, яна імкнецца вызначыць задачы пастаноўшчыкаў і акцёраў: «Дырыжор і рэжысёр – пасрэднікі паміж аўтарам і акцёрамі, і часта знішчэнне волі аўтара ініцыюецца імі. Працэс спасціжэння аўтарскай волі – доўгі і складаны шлях, не заўсёды хапае часу, цяжкіх і асацыятыўна і майстэрства прайсці яго ад пачатку да канца» (с. 93).

Увогуле музычна-сцэнічнае мастацтва оперы асэнсоўваецца як шматсастаўнае мастацтва. Прымаючы за аснову асаф’еўскую трыяду «кампазітар – выканаўца – слухач», М.Ізворска-Елізар’ева пашырае яе: у

аўтары тэксту партытуры ўключаюцца кампазітар і лібрэтыст; дадаюцца сааўтары – дырыжор, рэжысёр, мастак, хормайстар, канцэртмайстар. Выканаўцы падзяляюцца на сцэнічных (акцёры-салісты і артысты хору), аркестравых (артысты аркестра) і супрацоўнікаў сцэнічных служб. Слухач-глядач таксама ўключаецца ў структуру сааўтараў. Такім чынам, сінтэз жанру оперы абумоўлівае сінтэз магчымасцей пастаноўшчыкаў і сінтэз успрымання. І ў гэтым – асноўная інтрыга, асноўная энігма оперы.

Але энігму оперы можа і павінны разгадваць яшчэ і крытык, які пастаянна згадваецца ў манаграфіі як адзін з даследчыкаў тэксту оперы. Крытык, на думку аўтара даследавання, апошнім часам выконвае вядучую ролю ў фарміраванні ці правале мастацкага артэфакта. Ён «надае рэальнаму хаосу стыліявых прыёмаў звычайную ідэю або лагічную матрыцу любой ідэйнай структуры» (с. 54). Крытык можа захваліць акцёра ці не заўважыць поспеху наватараў (с. 120). Мэта крытыкі – заўважыць лепшыя вынікі, дапамагчы выканаўцу раскрыць усё, на што ён здольны (с. 138).

Апошні раздзел манаграфічнага даследавання М.Ізворскай-Елізар’евай «Энігма оперы» прысвечаны праблемам постмадэрнізму. Даследчыцу турбуе праблема захавання сэнсу аўтарскага тэксту партытуры ва ўмовах постмадэрнісцкай стылістыкі. Даследчыца лічыць, што «закрываць, заплоўненая сэнсам арганічная класічная форма твора мастацтва замяняецца мадэрным мантажом і калажам» (с. 163).

Разам з тым мы не можам не заўважыць, што мантажнасць, калажнасць, «кліпавасць» свядомасці (с. 53), на якія звяртае ўвагу даследчыца, не абышлі ў сваім ўздзеянні і мысленне аўтара кнігі. Кліпавасць уласціва ў пэўнай ступені і гэтаму даследаванню, якое напісана адпаведна стылістыцы постмадэрнізму. «Кожная сітуацыя жыцця чалавека згортваецца ў вобраз, які можа потым разгарнуцца ў аповед-кліп» – так сцвярджае аўтар (на с. 53) і аналагічна структуруе сваё даследаванне.

Але асноўнае, што аб’ядноўвае сэнс і змест рэцэнзаванай кнігі, – гэта спроба аўтара абгрунтаваць тэорыю сучаснай пастаноўкі оперных твораў, якія былі напісаны ў розныя гістарычныя перыяды. У даследаванні прысутнічае аналітычная думка рэжысёра з нагоды такіх оперных твораў, як «Чарадзейная флейта» В.А.Моцарта, «Кармэн» Ж.Бізе, «Рыгалета» Д.Вердзі, «Кавалер руж» Р.Штрауса, «Кацярына Ізмайлава» Д.Шастаковіча і інш.

Изворска-Елизарьева М.
Энігма оперы.
Бесконечный процесс постижения.
Мн.: Монолог, 2002.

Пракацова
Вера Паўлаўна –
 доктар
 мастацтвазнаўства,
 загадчык кафедры
 беларускай і
 сусветнай
 мастацкай
 культуры БДУ
 культуры. Аўтар
 манаграфій
 «Музычная
 адукацыя ў
 Беларусі» (1980),
 «Мастацкая
 адукацыя ў
 Беларусі» (1999).

Меркаванні М.Ізворскай-Елізар'евай выходзяць на вельмі важную сучасную праблему – узаемадзеянні «высокай» і масавай культуры. Часта мода на відовішчынасць, даступнасць, пышнасць, рынкавасць пастановак спрычыняецца да сублімацыі элітнага опернага мастацтва ў кіч. Шмат у чым такое становішча абумоўліваецца тэмпарытмам нашай эпохі, яе тэхнагеннасцю. На суперажыванне і эмоцыі не застаецца часу.

Опера, як сінтэтычны і самы складаны жанр тэатральнага мастацтва, дала падставу аўтару даследавання разважаць пра шмат якіх праблемы. Гэтыя разважанні высокаінтэлектуальныя і глыбокія творча-інтуітыўныя.

Кніга мае шырокую аўдыторыю, яна шматфункцыянальная: у ёй маладыя педа-

гогі знойдуць сістэму прычынаў выхавання вакаліста-акцёра; рэжысёры-пастаноўчыкі спасцігнуць творчы працэс рэалізацыі аўтарскага тэксту ў оперным спектаклі; асабліваю цікавасць для даследчыкаў сучаснага мастацтва ўяўляе тэарэтычнае асэнсаванне стылістыкі постмадэрнізму; для маладых культуролагаў і мастацтвазнаўцаў вельмі важным будучь спасціжэнне пэўнай тэрміналогіі, якая даецца ў дакладнай трактоўцы і перакладзе з еўрапейскіх моў, пашыра-

ная бібліяграфія (пераважна на замежных мовах) і спасылачныя матэрыялы, насычаныя вялікай інфарматыўнасцю.

«Энігма оперы» – інтэлектуальна-складанае навуковае даследаванне. Яно правакуе чытача разгадаць, зразумець і адчуць таемнасць элітнага мастацтва.

Вера ПРАКАЦОВА.

